

Ottoman admiral Barbaros Hayreddin Pasha.

Barbaros'ın, kabzası dönemin İngiliz modasına göre değiştirilmiş kılıcı...

Barbaros'un İşkocya'daki kılıcı

DR. EMRE ARACI*

Bundan yaklaşık beş sene önce İşkocyalı önemli ailelere ait mektup, belge ve vesikalaların tutulduğu Edinburgh'daki Scottish Record Office'de aristokrat bir aileye mensup müzisyen Sir John Clerk of Penicuik üzerinde bir araştırma yapıyordum. 1676-1755 tarihleri arasında yaşamış olan Sir John, İşkoc aydınlanmasında, kültür ve sanat konularında önemli rol oynamış olan Clerk ailesinin ikinci baronetyidi. Kendisi devrin asıl zadelelerinin eğitimlerinde Grand Tour olarak bilinen ve Avrupa'nın değişik şehirlerinin dolaşarak kültür, sanat ve görgünün artırılması için yapılan uzun gezilere çıkmış, Roma'da Corelli ve Pasquini'den müzik dersleri almış, avukatlık, hâkimlik, mimarlık yapmış ve aynı zamanda şair ve ressam olarak da eserler vermiş çok yönlü bir kişiydi. Seneler sonra besteleri İşkocya'da yeniden ilgi görmeye başlayan Sir John besteciliğe hiçbir zaman profesyonel olarak önemmemiş, bilakis büyük olasılıkla centilmen bir hukukçunun hayatımda müziğin yeri olmadığını düşünerek gerçekten kabiliyeti olduğu bu alanda ciddi

anlamda yoğunlaşmamıştı. Diğer taraftan geçmiş, bilhassa klasik Yunan ve Roma dönemlerine merakı aşır derecede fazlaydı. Ailenin bir diğer önemli üyesi ise gelistirdiği önemli teoriler ile Newton ve Einstein ile aynı anda tutulan fizikçi James Clerk Maxwell (1831-1879) idi. Yine aynı aileye mensup olan John Clerk of Eldin (1728-1812) ise deniz savaşları sırasında donanma takikleri üzerine yazdığı çalışması *Essay on Naval Tactics* ile İngiliz Amiralı Lord Nelson'u da-

hi etkilemiş ve dolayısıyla Trafalgar Savaşı'nın sonuçlanmasında bile etkili olmuştu.

Clerk ailesinin mektuplarını incelerken katalogdan konumla ilgisi olmayan, ancak son derece ilginç orijinal bir başka mektubun mevcudiyetini öğrenme imkânım oldu. Kataloğun kısaca bildirdiğine göre bu mektup Barbaros'un kılıcının Sir John'a yollanması hakkındaydı. Verilen bütün bilgi bundan ibaretti. Bu kaydı okumaz büyük bir heyecanla derhal mektubun asılını depadan istet-

tim. Bir süre sonra plastik bir zarf içerisinde GD18/5110 numaralı mektup önde kondu. Sararmış bir yaprak gibi narın bir kâğıt üzerinde orijinal mûrekkebi dahi solmamış olan ve tarih kakan bu mektup gerçekten de meşhur amiralimizin kılıcının İşkocya'ya yollamasını konu ediniyordu. Yüzbaşı Pirie adında birisi Sir John'a kılıcı hediye olarak yolluyor ve onun koleksiyonunda ilelebet korunacağından şüphesi olmadığım da ekliyor. İşte o devrin İngilizcesinden tercüme ettigim mektup aynen söyle:

"Yüzbaşı Pirie, Sir John Clerk'a en derin saygımları ileter, ümit eder ki Sir John ve Lady Clerk iyidirler. Yüzbaşı Pirie, Sir John'un koleksiyonuna Afrikali prensler tarafından Hürriyetlilerle karşı savaşmak için çağrılan meşhur Türk corsarı Barbaros'un kılıcını gönderme curetini göstermiştir. Yüzbaşı Pirie'nin tahminine göre Barbaros'a bu nesne Ferdinand ve Isabella'nın İspanya tahtına çıktıkları 1492 senesinde verilmiş olmalıdır ve kendisi hizmetlerinin zamanında Cezayir hükümdarlığını zaptetmiş, Tunus erkek kardeşinin hıssesine ve Trablusgarp da ortaklarından birinin hıssesi ne düşmüştür. Barbaros'un bizzat kendi eliyle

Tarihi mektuba göre, Yüzbaşı Pirie adında birisi Barbaros'un kılıcını Sir John'a hediye olarak yolluyor ve onun koleksiyonunda ilelebet korunacağından şüphesi olmadığını ekliyordu. Verilen tarih ve saatte Sir John'un atalarının asırlar boyunca yaşadıkları malikâne olan Penicuik House'a gittim... Sir John mektuptaki tarife uygun kılıçları hazırlamıştı...

le Cezayir Hükümdarı'nın [the Dey of Algiers] kafasını kestiği kılıç -iste bu kılıçtır- Barbaros'tan alınan bu kılıç daha sonra Floransa Galerisi'ne [Gallery Florence] verilmiş ve buradan da Sir John Zoffany değerli bir tablo karşılığında kılıç alarak getirmiştir. Sir John daha sonra kuşanması kaydıyla kılıç Yüzbaşı Pirie'ye takdim etmiş ve günün donanma kılıçlarına uygun olarak bir kabza taktırmıştır. Ancak Yüzbaşı Pirie böylesine bir antika parçayı kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya olduğu için John'un onu koleksiyonuna katmaktan memnuniyet duyacağına umit eder; Yüzbaşı Pirie burada iyimuhafaça edileceğinden emindi.

*South Richmond Street,
Cumartesi 12 öğlen-*"

Tarihsiz mektup

Edinburgh'un ortasındaki tarihi arşiv binasında elimde tutmakta olduğum bu orijinal mektubu defalarca kalbim çarparak okudum ve ilk iş olarak derhal kılıçın hâlâ İskoçya'da olup olmadığını bulmaya karar verdim. Mektup üzerine hiçbir tarih verilmemiş, ayrıca Sir John adında birkaç baronet bulunduğu için hangi baronete yazıldıgına dair de hiçbir bilgi yoktu. Sadece mektubun sonunda 'South Richmond Street, Cumartesi, 12 öğlen' yazılıydı, ki bu da kesin bir yer veya tarih tayin edebilmek için yeterli değildi.

Yüzbaşı Pirie ise, her ne kadar bir Türk adını çağrıştırıcı da aynı zamanda bir İskoç ismiydi. Clerk, baroneliliği devam ettiği ve aile hâlâ Edinburgh'un 15 km, güneyindeki Penicuik kasabasında oturduğu için, onun da adı Sir John olan bugünkü baronet ile irtibat kurmak zor oldu. Kendisi aile koleksiyonlarının geniş olduğunu, bazı kılıçlar bulunduğu, ancak aralarında böyle bir kılıçın var olup olmadığını haberدار olmadığını, arzu edersem bizzat Penicuik House'a giderek beraber bakiyeceğimi bildirdi. Mektubumu cevapsız bırakmak yerine derhal ilgilennmiş olmasının onun da bu konuya olan meraklıının bir göstergesiydi.

Bir taraftan aile ile irtibatımı sürdürürken diğer taraftan da mektupta adı geçen isimleri araştırmaya başlamıştım; ne yazık ki çoğu donanma ve ordulu listelerine baktıysam da Yüzbaşı Pirie adına henüz rastlamış değilim. Ancak Zoffany ismi için aynı şeyi söylemek tabii ki mümkün değil.

Bohemyalı bir aileden olan Sir John Zoffany 1733-1810 yılları arasında yaşamış ve 1758 senesinde yerlestiği İngiltere'de Kral III. George'un ressamlığına kadar yükselsmiş önemli bir sanatçıydı. Daha da önemlisi Zoffany 1772 senesinde Kral III. George'un Tuscany Dükü'ne takdim mektubu ile Floransa'ya gitmiş ve buradaki resim galerisini, yani mektupta adı geçen Florentine Gallery'yi, resmetmişti. Nitekim Zoffany'nin bu tablosu bugün halen Buckingham Sarayı'nda. Daha sonra Viyana'ya uğrayarak İmparatorcu Maria Teresa'nın siparişi üzerine yaptı. Tuscany Dükü'nün aile portresini kendisine teslim eden Zoffany İngiltere'ye 1779 senesinde geri dönmüştü. Zoffany'nin biyografisinde verilen bu bilgiler yukarıda ki mektubun kapsamı ile de mantıklı bir benzerlik gösteriyor. Floransa galerisinin resmini yapan Zoffany gibi tanınmış bir ressamın orada bulunduğu sürede değerli bir tablo karşılığında kılıç takas ederek almış olması bu bilgiler ışığında gerçekten de mümkündü. Zoffany İngiltere'ye 1779 senesinde geri döndüğüne göre kılıç da o sene İngilte-

re'ye getirilmiş olmalıdır. Zoffany 1810 senesinde ölümüne göre de kılıç Yüzbaşı Pirie'ye bu tarihler arasında verilmiş olmalıdır. Böylelikle tarihsiz mektuba hiç olmazsa bir dönem tarihi koyma imkânına kavuşmuş olduk. Dolayısıyla kılıçın yollandığı Sir John Clerk, 1784 senesinde bu unvana kavuşan ve ünlü İskoç portre ressami Raeburn'un Lady Clerk ile yan yana portresini yapmış olduğu beşinci baronet olmalıdır.

Malikâne kül olmuştı

Nihayet kılıçın var olup olmadığını keşfeme günde gelip çatmıştır; verilen tarih ve saatte Sir John'un atanalarının asırlar boyunca yaşadıkları malikâne olan Penicuik House'a gittim. Büyük bir ormanın ortasında Yunan mimarisinden etkilenerek yapılmış olan bu muhteşem ev ne yazık ki 1899 senesinde geçirdiği bir yangından beri, bir zamanlar Çırağan Sarayı'nın Boğazı'ndaki hüzünlü bir şekilde durduğu gibi, sadece bir iskelet olarak durmaktadır. Aile ise facia ile birlikte bitişikte bulunan ahların restore edilerek genişletilmesinin ardından buraya yerleşmiştir. Bacada çıkan bir yangın sonucu ev ağır kül olurken çoğu değerli resim ve

cevaplandırılması gereken hâl yığınla soru vardı. Kılıçın mektupta tasvir edilen obje olduğuna dair hiçbirimizin artık tereddüdü kalmamıştı; Edinburgh kaleinden bir uzman yetkili, kılıç 16. yüzyıl, kabzasını ise 18. yüzyıl İngiliz kabzası olarak tarihlemiştir. Ancak bu kılıçın gerçekten Barbaros'a ait olduğunu nasıl bileyebilirdik? Üzerinde hiçbir eski yazı, bir kayıt bulunmamaktaydı. O devirlerde her devirde olduğu gibi her şeyin amansız bir şekilde taklidi yapılmaktaydı. Gerçek kaynakların son derece kuvvetli olduğu, Zoffany, Floransa Galerisi, Clerk ailesi adalarının karşıtı bir antika parçası ile karşıya idik. Sonra Zoffany neden durup dururken bir Osmanlı amiralının kılıçını takas ederek İngiltere'ye getirmiş olsun? İşte bu noktada inanılmaz tarih sahnesinin inanılmaz bir bağlantısı daha tamamen tesadüf eseri karşıımıza çıktı. Zoffany, bugün dahi Londra'da admiralin verildiği bir centilmen klubu bulunan, ünlü İngiliz aktörü Garrick ile sıkı dostluk kurmuş ve onu pek çok oyunduda oynadığı başrollerde kostüm içerisinde tasvir ettiği portreler yapmıştır. Garrick-Zoffany bağlantısı üzerinde dururken Edinburgh Üniversitesi kütüphanesinde bu

Sir John ve Lady Clerk'ın İrlanda Ulusal Galerisi'nde sergilenen resmi. (Ressam: Raeburn)

antika eşya ise büyük bir mucize eseri kurtarılmıştır. Dolayısıyla kılıçın bulma şansımız yüksekti. İçeri girdiğimde geniş bir bistro masasının üzerinde üç kılıç dikkatimi çekti. Sir John mektuptaki tarife uygun üç kılıç benim için hazırlamıştı. Bunların üçü de hançer şeklindeki kavislerinden dolayı Dogukılıçları idi; ancak bir tanesi mektubun tarif ettiği kılıca gerçekten de tamamen uyuyordu. Bunu bulmamız ise uzun sürmedi. Mektupta Zoffany'nin kılıçın kabzasını dönemin İngiliz modasına uygun olarak değiştirttiği yazılıydı. Sadece bu üç kılıçtan bir tanesinin kabzası İngiliz kabzası idi, diğer iki kılıç geometrik motifleri ile orijinal Şark karakteristğini korumaktaydılar. Ancak aradığımız kılıçın kabzası Türk kılıçları ile alakasız olarak sülü bir ırslan başı şeklinde yapılmıştı ki bu da aynen mektubun tasvir ettiği gibi dönemin İngiliz modası ile son derece uyumluydu. İskoç arşivlerinde sararmış bir mektup yaprağı ile başlayan araştırmam böylece yeni bir boyut kazanmış, olay teorik olmaktan çıkmış, Barbaros'un kılıç somut bir şekilde Penicuik'te ormanın ortasındaki bir malikâne de karşıma çıkmıştı.

Anıktan kesin bir hükmeye varmadan önce,

bilmecenin bir parçasını daha yerine oturacak akıllar durdurun bir delil daha karşıma çıktı. Garrick 17 Aralık 1754 tarihinde Londra'da Drury Lane'deki Theatre Royal'da John Brown'ın yazmış olduğu bir oyunda başrol oynamıştı: Bu oyuncunun adı ise Barbaros idi. Çeşitli kaynaklardan duyduguma göre de Zoffany, Garrick'i Barbaros kostümü ile çizmişti. Oyunun açıldığı sene gerçi Zoffany daha İngiltere'ye yerleşmemiştir, Floransa galerisine gitmesine ise yaklaşık yirmi sene bulunmaktadır. Ancak Zoffany'yi Floransa'da kılıç alırmaya teşvik eden sebeplerin arasında böyle bir bağlantıının da bulunmuş olabileceği pekâlâ da düşünenlebilir.

Gerçi Barbaros Hayreddin doğal olarak pek çok yabancının ilgisini çekmiştir. Hatta 19. yüzyılın ilk yarısında Türkiye'ye gelmiş olan İngiliz deniz subayı Sir Adolphus Slade'in onun bugün Beşiktaş'ta inanılmaz bir kavşağın arasına sıkışmış Mimar Sinan'ın eseri türbesini ziyareti için sarf ettiği çaba bizlere ibret verici niteliktedir. 1833 baskısı anıltından ettigim tercüme ile aşağıdaki hatırıza ilgi ile okuyacağınızdan şüphem yok:

"Beşiktaş'ta, aynı ismi taşıyan köyün

→ yanında, küçük bir mezarlık gördük; üzeri kubbeyle kaplı, zarif sekizgen bir yapı: Daha çok Barbaros olarak bilinen Hayreddin Paşa'nın türbesi. Kime ait olduğunu öğrendiğimde Türkiye'de bir süredir yaşamaktaydım ve henüz keşfedilmemiş bu topraklarda bazı keşifler beni son derece tatmin etmekteydi. Keşfedilmemiş topraklar diyorum çünkü İstanbul'da bir yabançı var olduğunu bildiği bir şeyi nafise arayıp durabilir veya gözünün önünde duran bir bina hakkında hiçbir sonuç alamamacasına sorular sorabilir. Ulema arasında çok az sayıda Türk kendi hayatları ile alakası olmayan hususlar hakkında bilgiye sahiptirler ve çoğunlukla unutulanlar neredeyse bir asır öncesine dahi ait değildir. Aradığım yerin burası olduğuna emin olabilmek için adı geçen türbeye birkaç kere gittim. Ciharda yaşayan ve konuştugum insanların hiçbiri Hayreddin Paşa'nın, yanı onların Nelson'larının, adını dahi duymamışlardı. Sonunda hukukla ilgilenen yaşı bir adam bıarzumu yerine getirdi; beni daha önce de görmüşü ve son ziaretimde, diğer bir adamlı beraber, alışılmış umursamazlığın dışına çıkararak, bizden amacımızı öğrendi. Kendisine söyledik, bunun üzerine bir oglanı anahtarını getirmesi için yolladı, ancak anahtarın bulunması için geçen süreden ve kılıdin paslı dişlerini çevirmekteki güçlükten, burasının nadiren kullanıldığı anlaşılıyordu. Böylece Andria Doria'nın muhalifinin yattığı yere girdik. İçerisi, bu gibi durumlarda imparatorluk zeykine uygun olarak oldukça sadeydi. Yer hasırla kaplı ve üzerinde iki tabut bulunmaktaydı; bu tabutlardan bir tanesi dokuz feet [2 m 70 cm] uzunluğunda ve orantılı olarak daha genişti (Meshur adamları devasa tabutlara koymak ädeti sonraki nesilleri bu insanların kafaca olduğu kadar cüssese de kudretli olduklarına inandırmak için yapılan bir tür hiledir). Tabutun başının üzerinde Barbaros'un kavuğu ve üzerinde de kendine ait sancak asılıydı. Diğer tabutta ise chiaja'sı (kâhya?) yattıktaydı. Sakallı kılavuzum Barbaros'un türbesini görmek istemektedeki nedeni bilmek istedİ. "Merak" diye cevap onu yeterince tahmin etmediği gibi, zevk veya merak için insanların zorluklara katlanabileceğini anlamayan Dogulular için de tatmin edici değil-

dir. Sonuç olarak bir seyyahın emelleri için saçma sebepler uydurulur: Eğer atı ile hızlı gidiyor ise hükümet casusu olduğundan şüphelenilir; eğer çevresine bakınıyorsa casus olduğundan şüphe edilir ve bunun gibi daha pek çok şey. Ancak benim durumum müstesna olduğu için buna müstesna bir sebep gerekiyordu, ki gerçekten de müstesna bir sebep verildi. Yani şöyle: Ben Barbaros'un Frangistan'a yaptığı yolculuklarından bir tanesinde ilişkili kurduğu bir hanımın neslinden imişim ve Türkiye'de olduğum için son derece takdire layık bir davranış ile büyük ceddimin mezarını aramaktaydım. Bu dirayetli hikâyeyi daha sonra köyde oturan ve kendisine anlatılan Yunanlı bir dostumdan duydum." (Adolphus Slade, *Records of Travels in Turkey, Greece etc, and of a cruise in the Black Sea with Captain Pasha in the years 1829, 1830 and 1831*, Saunders and Otley, 1833, Cilt I, s. 119-121)

Bugün Barbaros'a ait olduğunu tahmin ettiğimiz bu kılıç halen Penicuik House'ta bulunmaktadır. İskoç Ulusal Müzeleri olayla yakından ilgilenmiş ve kılıçın çeşitli açılarından fotoğraflarını çekmişlerdir. Kimliğini bir türlü bulamadığımız Yüzbaşı Pirie'nin tahminleri ise doğru çıkmış, kılıç gerçekten de iyi şekilde muhafaza edilmiş ve sadece günümüze ulaşmakla kalmamış, dahası iki yüz sene sonra Türk okurlara hitaben böyle bir makaleye de yol açmıştır. Makalemi bitirirken banada Yüzbaşı Pirie'nin tahminlerini tekrarlamak düşüyor, değeri bilir Clerk ailesinin koleksiyonunda bu kılıçın emniyetle korunarak da ha pek çok neslin ilgisini çekeceğinden şüphem yok. Baştan sona tesadüflerle gelişen bu hikâyeye şu tesadüfü de eklenmeden edemeceğim: Buyayıyı Cambridge'de Sawston Hall malikanesinin ormanına bakan çalışma odamda 4 Temmuz 1999 günü yazdım. O gece yatağıma girip ädetim olarak o günün, yanı 4 Temmuz tarihli, Saatli Maarrif Takvim'i ni okuduğumda tüyler ürpertici bir bilgi ile karşılaştım; aynen söyle: "453 yıl önce bugün (4 Temmuz 1546) büyük denizcimiz Hayrettin Paşa öldü." ◀

*Muzikolog Dr. Emre Aracı, Türk Ekonomi Bankası'nın sponsorluğunda Cambridge Üniversitesi'ne bağlı The Skilliter Centre for Ottoman Studies'de araştırma görevlisidir.

Yazıcı adı geçen malikanenin ilk hali... (Sir John Clerk of Penicuik'un izniyle)